

Evaluatie convenant 'Koersvast voor Zeeland'

Evaluatie convenanten bevolkingsdaling
Limburg, Zeeland en Groningen 2012-
2014

Deelrapportage Zeeland

Januari 2015

In opdracht van de Provincies Groningen, Limburg, Zeeland en het Ministerie van BZK

Public Result B.V.
Postbus 11649
2502 AP Den Haag
Tel: 070 – 3468816
e-mail: info@publicresult.nl
www.publicresult.nl
Opdrachtnummer: CONVE14

© Copyright Public Result 2015.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

1.	Evaluatie convenanten	2
2.	De opgave	5
2.1.	Demografische ontwikkeling	5
2.2.	Overige ontwikkelingen	6
2.3.	Inzet Zeeland	7
2.4.	Focus	9
2.5.	Motor voor transformatie	10
3.	Voortgang convenant	11
3.1.	Outcome	11
3.2.	Output	12
3.3.	Resultaten in perspectief: dynamiseren, aandachtspunten en bijsturen	18
3.4.	Samenwerking en proces	27
3.5.	Tot slot	29

1. Evaluatie convenanten

De bevolkingssamenstelling van Nederland verandert: er worden minder kinderen geboren en het aantal ouderen neemt toe. In een aantal Nederlandse regio's vindt deze verandering eerder en sterker plaats dan het Nederlands gemiddelde en naast ontgroening en vergrijzing is hier ook sprake van bevolkings- en soms huishoudensdaling. Om deze ingrijpende transitie in goede banen te leiden is in 2009 het interbestuurlijk actieplan bevolkingsdaling vastgesteld op basis waarvan in 2011 7 topkrimpregio's (regio's die op dat moment al te maken hadden met bevolkingsdaling) en 16 anticipeerregio's (regio's die op korte termijn te maken zouden krijgen met bevolkingsdaling) aangewezen zijn. Drie van de topkrimpregio's (Eemsdelta, Noordoost-Groningen en De Marne) liggen in Groningen. Limburg telt ook drie topkrimpregio's: Parkstad Limburg, Maastricht Heuvelland en de Westelijke Mijnstreek, samen Zuid-Limburg. Tevens zijn de regio's Noord- en Midden-Limburg aangewezen als anticipeerregio. In de provincie Zeeland bevinden zich de topkrimpregio Zeeuws-Vlaanderen en de anticipeerregio Schouwen-Duiveland.

Het interbestuurlijke actieplan bevolkingsdaling is mede tot stand gekomen op basis van de adviezen van het Topteam Krimp voor Groningen, Zeeland en Parkstad Limburg. De adviezen gaan in op de thema's wonen, onderwijs, economie, arbeidsmarkt en mobiliteit, zorg en welzijn, bestuurlijke samenwerking en financiën.

Met de drie provincies Groningen, Limburg en Zeeland heeft het Rijk in 2012 convenanten afgesloten: "Groningen op koers", "Een koers voor Limburg" en "Koersvast voor Zeeland". De convenanten zijn gericht op een gezamenlijke aanpak van de demografische transitie in de regio's en lopen af op 31 december 2014. Op 28 mei 2014 hebben de portefeuillehouders demografie van de provincies Groningen, Limburg en Zeeland afgesproken dat zij de evaluatie van de drie convenanten gezamenlijk met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK, namens het Rijk ondertekenaar van de drie convenanten) willen oppakken. In het overleg tussen de topkrimpedeputeerden en de minister op 7 juli is deze afspraak bekrachtigd.

De gezamenlijke evaluatie van de convenanten moet inzicht geven in de gestelde doelen, gekozen aanpak, geleverde inspanningen en bereikte resultaten van de convenanten en wat de betrokken partijen daarvan van elkaar kunnen leren. Voor elk van de convenantpartners wordt een deelrapportage opgesteld met daarin een analyse van de:

- Throughput: de gekozen aanpak en het proces.
- Output: in hoeverre afgesproken acties zijn uitgevoerd en doelen en mijlpalen behaald zijn.
- Outcome: de beoogde maatschappelijke effecten.

Naast de deelrapportages per partner wordt een overkoepelende analyse opgesteld. Hierin wordt de rode draad blootgelegd en zal ingegaan worden op de vraag of er een vervolg op de convenanten zou moeten komen en hoe dit er mogelijk uit kan zien.

Opzet van de evaluatie

In de evaluatie van de convenanten 'Groningen op koers', 'Een koers voor Limburg' en 'Koersvast voor Zeeland' wordt de balans opgemaakt van ruim 2 jaar convenant tussen topkrimpprovincies en het Rijk. De doelstelling die in de convenanten is benoemd, is het behouden en versterken van de leefbaarheid en een vitale economische structuur. Dit is een gebiedsgericht antwoord op de huishoudensdaling en bevolkingstransitie die in krimpgebieden leidt tot een cumulatieve problematiek rond wonen, werken, leren, ondernemen en bereikbaarheid. Daarvoor is een forse transformatie in wonen en voorzieningen, arbeidsmarkt en economie nodig. Enerzijds betekent dit bijvoorbeeld het aanpassen van voorzieningen aan een krimpende bevolking, anderzijds juist ook het investeren in de kwaliteit van diezelfde voorzieningen om de aantrekkelijkheid van de regio te verbeteren. Mooie voorbeelden daarvan zijn de vorming van IKC's en het investeren in de kwaliteit van het arbeidspotentieel (bijvoorbeeld door omscholing) om de arbeidsparticipatie te verhogen in een krimpende arbeidsmarkt.

Om de transformatie op gang te brengen zijn in de drie convenanten actielijnen opgenomen met actiepunten (hoewel verschillend per provincie, zijn de lijnen grofweg in te delen in economie, wonen en voorzieningen), het zwaartepunt ligt bij wonen en leefbaarheid. Het Rijk is partner in elk van de convenanten, dit vanuit de filosofie die ten grondslag ligt aan het programmaplan bevolkingsdaling. Hierin wordt de samenwerkende gemeenten met hun regionale partners (de 'regionale coalities') een belangrijke rol gegeven. Daar komen het middenveld, ondernemers en burgers aan zet. Provincies hebben een aanjagende functie en een regierol ten aanzien van hun kerntaken. Het Rijk agendaert, geeft nationale kaders mee, bevordert bewustwording en faciliteert waar nodig.

In de evaluatie wordt gemeten wat de acties in de convenanten hebben opgeleverd en wordt beschreven hoe de samenwerking is verlopen. Daarbij dient aangetekend te worden dat in de analyses van het Topteam Krimp de opgave alleen in kwalitatieve zin benoemd is. Ook de doelstellingen uit de convenanten zijn niet gekwantificeerd en daarmee ook niet direct meetbaar. Voor de evaluatie levert dat een beperking op, omdat het niet mogelijk is de resultaten langs een vooraf vastgestelde meetlat te leggen en aan te geven of het voldoende is. Om die reden is, in overleg met de begeleidingscommissie, een aantal kernindicatoren geselecteerd die bijdragen aan de leefbaarheid en een vitale economie of daar een kenmerk van zijn. In acht genomen dient te worden dat het na 2 jaar eigenlijk nog te vroeg is om te kunnen spreken van een maatschappelijk effect van de convenanten. Daarom zal op basis van de acties die gerealiseerd zijn (of juist niet), worden beredeneerd of het voldoende is geweest een transformatie te bewerkstelligen. In feite is dus sprake van een ex-ante evaluatie. Waar mogelijk worden redematies gestaafd met gegevens die een tipping point aan kunnen duiden in positieve of negatieve zin.

Tot slot is het belangrijk te vermelden dat de evaluatie samenvalt met de beleidsdoorlichting van het programma bevolkingsdaling op Rijksniveau, de kabinetsreactie op de motie Barth en de midterm review. In het rapport wordt rekening gehouden met deze contextuele factoren en daar waar het conclusies kracht bij zet wordt verwezen naar de betreffende stukken.

Leeswijzer

Voor u ligt de deelrapportage voor het convenant 'Koersvast voor Zeeland'. Hierin zal eerst worden ingegaan op de specifieke Zeeuwse situatie en de doelen die zijn gesteld in de Zeeuwse krimpaanpak. Vervolgens komt de voortgang van de verschillende convenantsacties aan bod en hoe de Zeeuwse regio's dit organisatorisch oppakken. De deelrapportage sluit af met een korte vooruitblik op een mogelijk vervolg voor Zeeland.

De bevindingen die in het rapport naar voren komen zijn gebaseerd op feitenmateriaal verkregen uit een documentenstudie (in totaal zo'n 250 documenten) en gespreksronde (in totaal ruim 65 respondenten). Hoofdstuk 2 en paragraaf 3.1 bevatten een feitelijke weergave van de krimpaanpak in Zeeland de afgelopen 2 jaar. Aan de onderzoekers is voorts gevraagd, vanuit hun kennis en ervaring, de resultaten in perspectief te plaatsen. In de paragrafen 3.3 t/m 3.5 zijn vanuit dat kader de onderzoekers aan het woord, met uitzondering van die plekken waar feiten en/of opvattingen uit de regio's specifiek worden benoemd.

2. De opgave

Voor de evaluatie van het convenant is de opgave van Zeeland in een breder perspectief bekeken: wordt op de juiste thema's inzet gepleegd gegeven de problematiek? En is de inzet voldoende? Om een blijvend krachtige en aantrekkelijke regio te realiseren moeten opgaven in samenhang worden aangepakt, passend bij de demografische opgave waar de regio voor staat. Dit moet gedaan worden met de juiste focus op het zwaartepunt van de problematiek, maar met oog voor de samenhang tussen de thema's en de bestuurskracht in de regio.

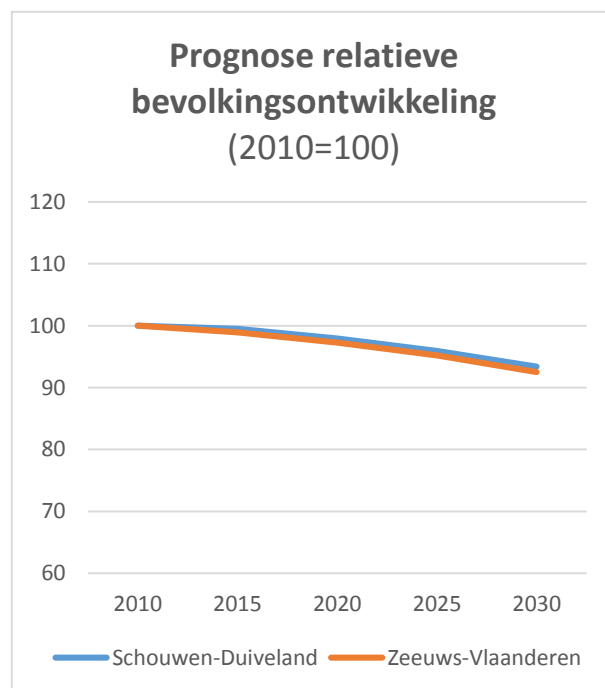
In dit hoofdstuk wordt het convenant daarom eerst in perspectief geplaatst. Aangegeven wordt wat de meest recente prognoses zijn voor demografische ontwikkeling. Vervolgens wordt op hoofdlijnen aangegeven welke ontwikkelingen in het landelijk beleid en trends van invloed (kunnen) zijn. Ook wordt aangegeven welke inzet voorafgaand of parallel aan de totstandkoming van het convenant is gepleegd door Zeeland om een antwoord te kunnen bieden op de demografische transitie. Het hoofdstuk sluit af met een beschouwing op de focus van het convenant in relatie tot de gewenste motor voor transformatie.

2.1. Demografische ontwikkeling

Voor de krimpregio Zeeuws-Vlaanderen en de anticipeerregio Schouwen-Duiveland zijn de demografische ontwikkelingen volgens de recente bevolkingsprognoses als volgt:

Bevolkingsdaling

De regio's Zeeuws-Vlaanderen en Schouwen-Duiveland lopen in de prognose van de bevolkingsontwikkeling gelijk op: tot 2030 verwacht Zeeuws-Vlaanderen een afname van 7,5% van de bevolking; Schouwen-Duiveland verwacht 6,5% afname. De potentiële beroepsbevolking neemt in die periode veel sterker af, Zeeuws-Vlaanderen en Schouwen-Duiveland kennen beide een afname van 20%. Verschillen zijn zichtbaar tussen de drie gemeenten in Zeeuws-Vlaanderen: de daling van de beroepsbevolking in Hulst is 23%, voor Sluis is dit 26%, Terneuzen tot slot kent een daling van 18% tot 2030. Deze ontwikkelingen hebben grote consequenties voor de arbeidsmarkt.

Vergrijzing en ontgroening

De vergrijzing is volgens de prognoses tot 2030 flink. Het aantal 75+'ers neemt met gemiddeld 67% toe in de regio. Beide regio's lopen daarin gelijk op. In Terneuzen

slaat de vergrijzing het sterkst toe met een stijging van 73% aan 75+'ers. De verwachting is dat tussen 2015 en 2025 de grootste verschuiving in leeftijdsgroepen te verwachten is. Doordat tegelijkertijd de bevolking terugloopt, wordt dit effect nog eens versterkt.

De verwachting is dat het aantal jonge mensen in de regio terugloopt in dezelfde periode. Het aantal jongeren neemt tussen 2010 en 2030 met 23% af. In Hulst is dit het sterkst te zien met een afname van 30%.

Huishoudens

De ontwikkeling van het aantal huishoudens in de regio's is opvallend: voor de periode tot 2022 is een stijging waarneembaar. Na deze periode zet de daling in, waarbij het aantal huishoudens in 2030 nog steeds enigszins hoger is dan het huidige peil. Een mogelijke verklaring voor de toename op korte termijn is wellicht dat de regio's gelijk oplopen met de landelijke verwachting voor de komende decennia als gevolg van extramuralisering, lagere sterfte met daarbovenop de immigratie van Vlamingen. In 2022 is het optimum bereikt, waarna het aantal huishoudens in lichte mate afneemt conform de afname van de bevolking.

2.2. Overige ontwikkelingen

De in het convenant geformuleerde acties en doelstellingen staan niet los van externe ontwikkelingen, trends en het landelijk geformuleerde beleid. Sommige van deze ontwikkelingen spelen het realiseren van de ambities in de kaart, andere kunnen juist belemmerend werken.

Het Rijksbeleid gericht op het scheiden van wonen en zorg heeft gevolgen voor de toekomstige vraag naar levensloopgeschikte woningen en het toekomstige aanbod aan verpleeghuizen en zorgcentra. De drie decentralisaties (AWBZ, Jeugdzorg, Participatiewet), waarbij minder geld voor de gemeenten beschikbaar komt, zullen leiden tot bezuinigingen. In combinatie met de verwachte stijging van de zorgvraag als gevolg van de vergrijzing, leidt dit tot steeds meer inzet op preventie en zelfredzaamheid, op kostenefficiëntie en samenwerking tussen partijen, op digitalisering van de zorgverlening en op de inzet van (zorg)vrijwilligers.

De invoering van de Participatiewet betekent dat gemeenten straks verantwoordelijk zijn voor mensen met arbeidsvermogen die ondersteuning nodig hebben. Doel is om meer mensen met een beperking aan de slag te krijgen op de arbeidsmarkt. Dit zal consequenties hebben voor de regionale arbeidsmarkt.

De invoering van het passend onderwijs (opheffen van de scheiding tussen het regulier en speciaal onderwijs) en de integratie van het onderwijs- en jeugdbeleid (integrale kindcentra) hebben gevolgen voor de sectoren zorg en onderwijs. Daar komt de daling van het leerlingenaantal in het basis- en voortgezet onderwijs bovenop. Ook wordt gestreefd naar meer kwaliteit en doelmatigheid in het onderwijs. Deze verschillende ontwikkelingen leiden tot discussies over het gewenste schaalniveau en uiteindelijk scherpe keuzes in het aanbod van scholen/opleidingen.

Van grote invloed op de krimpaanpak als het gaat om wonen en leefbaarheid is tot slot de positie van woningcorporaties. In 2013 is de Wet Verhuurderheffing ingevoerd: een heffing op de extra opbrengsten die woningcorporaties krijgen door de ingestelde

huurverhogingen. Voor corporaties in o.a. krimpgebieden is vervolgens een regeling vermindering verhuurderheffing (RVV 2014) ingesteld, na een lobby van de drie topkrimpregio's, waarbij het onder andere mogelijk is korting op de verhuurdersheffing in krimpregio's te krijgen bij gerealiseerde sloopplannen. Met de 'Herzieningswet toegelaten instellingen volkshuisvesting' (verwachte ingangsdatum 1 juli 2015) worden taken van woningcorporaties in principe teruggebracht tot het bouwen, verhuren en beheren van sociale huurwoningen. Hoewel er in krimpgebieden onder bepaalde voorwaarden enkele uitzonderingen zijn, zijn de mogelijkheden voor corporaties om bij te dragen aan maatschappelijk vastgoed, leefbaarheid en herstructurering in deze gebieden aan meer regels gebonden dan voorheen. In de krimpgebieden heeft dit naast de recessie op de woningmarkt in diverse gevallen geleid tot een heroverweging van de investeringsbereidheid van partijen in eerder opgestelde plannen.

2.3. Inzet Zeeland

Het convenant 'Koersvast voor Zeeland' is op 17 september 2012 ondertekend en de betrokken gemeenten en Zeeuwse maatschappelijke organisaties hebben ondersteuningsverklaringen getekend. Het convenant is geen startpunt voor de krimpaanpak, maar vooral een streep onder wat er al in gang is gezet en wat nog moet gebeuren.

Het Topteam stelde in 2009 vast op basis van de voorlopige prognoses van PBL / CBS (2008) dat er op provinciaal niveau geen sprake is van bevolkingskrimp in Zeeland voor de periode tot 2025. Wel krijgt de regio Zeeuws-Vlaanderen te maken met krimp. Dit geldt voor de regio als geheel nog niet voor de kortere termijn tot 2025; pas op de langere termijn tot 2040 is een structurele daling van bevolking en huishoudens voorzien. Gemeente Sluis is een uitzondering: deze gemeente krijgt volgens de prognoses al op de kortere termijn te maken met een daling in het inwoneraantal en in aantal huishoudens. Anders dan in Parkstad Limburg, de Eemdelta (Noordoost-Groningen) of Oost-Groningen, is in Zeeuws-Vlaanderen de voorgaande jaren geen sprake geweest van bevolkingsdaling.

De bevindingen van het Topteam richtten zich op de regio Zeeuws-Vlaanderen. In de analyse wordt de inhoud van de krimpproblematiek en de wijze waarop deze op bestuurlijk niveau kan worden aangepakt besproken. Het Topteam constateert dat Zeeuws-Vlaanderen een economisch sterke regio is met weinig werkloosheid. Een aansluitende arbeidsmarkt is dan ook van belang. Op de woningmarkt zijn de gevolgen van de bevolkingsdaling al zichtbaar in sommige gebieden, met name in de gemeente Sluis. Voor het thema zorg en welzijn is de vergrijzing de meest prominente ontwikkeling die verregaande samenwerking vraagt tussen zorg- en welzijnsinstellingen. Het Topteam Krimp pleit voor een minder vrijblijvende samenwerking tussen de gemeenten Terneuzen, Hulst en Sluis. Deze gemeenten weten elkaar in principe goed te vinden, maar om verschillende knelpunten ook op langere termijn regionaal op te pakken is officiële samenwerking en overkoepelende regie gewenst.

In 2010 is de basis gelegd van bestuurlijke samenwerking in Zeeland met de provinciale beleidsvisie 'Op Pad!'. Hiermee lag al een leidraad voor de aanpak van demografische transitie om de provincie samen met alle partners gereed te maken voor de toekomst. In 'Op Pad!' wordt ingegaan op meer samenwerking tussen de

verschillende beleidsvelden en regio's, versterking van bewustwording en stimulering om regionaal op te trekken en uit te voeren.

In de zomer van 2012 heeft de PS Zeeland ingestemd met het uitvoeren van een toekomstverkenning en het formuleren van een toekomstvisie voor de provincie Zeeland. Het resultaat 'Zeeland 2040' is begin 2014 opgeleverd en moet bijdragen aan het gezamenlijk formuleren van antwoorden op de uitdagingen die voorliggen, waaronder de veranderende bevolkingssamenstelling.

Doel van het convenant 'Koersvast voor Zeeland' zoals ondertekend in 2012 is het behoud en versterking van de leefbaarheid en een vitale economie in Zeeland. Partijen zijn zich bewust van de transformatie in economie, huisvesting en voorzieningen die nodig is in het kader van de krimp. Aangegeven is dat het realiseren van een duurzame vitale regio met een voldoende aantrekkelijk vestigingsklimaat innovatie vereist. In het convenant staan afspraken tussen Provincie en Rijk over de thema's economie en arbeidsmarkt, grensoverschrijdend, wonen en ruimte, voorzieningen, zorg en onderwijs. De afspraken richten zich op de provincie Zeeland, met accenten op de regio Zeeuws-Vlaanderen. Enkele afspraken hebben (ook) specifiek betrekking tot Schouwen-Duiveland: overige afspraken voor deze regio zijn opgenomen in het uitvoeringsprogramma van de strategische visie 'Tij van de Toekomst'.

Op het gebied van wonen is gelijktijdig met de ondertekening van het convenant het 'Handvest wonen Zeeuws-Vlaanderen' ondertekend door de drie gemeenten en het Platform Zeeuws-Vlaamse woningcorporaties. Uitgangspunt hierbij is behoud van vastgoedwaarde van woningen door inzet op herstructurering, sloop en slimme nieuwbouw. De ondergetekenden verklaren bereid te zijn te komen tot een gezamenlijke regionale woonvisie.

Daarnaast is voor de thema's Onderwijs en Voorzieningen aangehaakt op reeds ontwikkelde programma's:

- Het rapport 'Kerend Tij' speelt een belangrijke rol in kwalitatief hoogwaardig onderwijsaanbod, in afstemming met regionale bedrijfsleven en regionale non-profitsector. In dit rapport, opgesteld door de Taskforce Zeeland in opdracht van OCW, wordt geconcludeerd dat een onorthodoxe benadering noodzakelijk is om de patstelling in de onderwijssituatie te doorbreken. Medio 2010 is dan ook de OnderwijsAutoriteit Zeeland (OAZ) ingesteld om de aanbevelingen uit het rapport op te pakken gedurende een periode van maximaal 5 jaar. Het convenant 'Koersvast voor Zeeland' onderstreept de aanbeveling uit 'Kerend Tij' voor een duurzaam, kwalitatief, hoogwaardig en financieel gezond onderwijsaanbod.
- Het Masterplan voorzieningen Zeeuws-Vlaanderen is in 2011 opgesteld en geeft toekomstscenario's voor een toekomstbestendig voorzieningenniveau. Geadviseerd is te komen tot een herschikking van voorzieningen en een transformatie van de bestaande voorzieningenstructuur. Niet-rendabele voorzieningen moeten (op termijn) verdwijnen, waarmee de resterende voorzieningen ingezet worden als multifunctionele centra en tevens een groter verzorgingsgebied krijgen. In het convenant 'Koersvast voor Zeeland' zijn afspraken gemaakt voor implementatie van het Masterplan.

Vrijwel gelijktijdig met de ondertekening van het convenant is de Economische Agenda Zeeland 2013-2015 gereed gekomen (eind 2012). Hierin zijn de ambities van de Provincie rondom economische ontwikkeling, groei en innovatie verwoord. Deze agenda is tot stand gekomen in samenwerking met onderwijs, ondernemers, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke instellingen. Recent heeft de provincie 'Nieuwe Wegen' uitgebracht: een nieuwe koers voor 2014-2018. De kwaliteit van de leefomgeving op niveau van de gehele provincie staat centraal, vanuit de gedachte dat straks de gehele provincie te maken heeft met de bevolkingstransitie.

Op niveau van Zeeland spelen verder een aantal ontwikkelingen die naar verwachting nieuwe (tijdelijke) huishoudens met zich mee brengen. Dit is in de eerste plaats de ontwikkeling van het gebied langs het Kanaal Gent-Terneuzen: de Zeeuws-Vlaamse Kanaalzone. Het uitvoeringsprogramma voor (economische) ontwikkeling van dit gebied loopt vanaf 2012 tot 2020 en kent een bestuurlijk overleg waarin Provincie, gemeenten en Zeeland Seaports samenwerken. Onlangs is een programma opgesteld met speerpunten voor de periode 2015-2018. Een tweede lopende ontwikkeling is de uitbreiding van de sluisen bij Terneuzen. Deze uitbreiding is bedoeld om de toegang tot de havens van Gent en Terneuzen te verbeteren en daarmee een economische impuls te realiseren voor zowel de Zeeuwse als de Vlaamse regio. Het project is in 2012 gestart en bevindt zich momenteel in de onderzoeksfase. Naar verwachting is de oplevering van de nieuwe sluis in 2021.

Tot slot zijn twee ontwikkelingen relevant met het oog op de bereikbaarheid van de regio: ten eerste de bouw van de Sluiskiltunnel onder het Kanaal van Gent naar Terneuzen. Dit moet de huidige knelpunten in het wegverkeer als gevolg van de openstaande brug verhelpen. In 2011 zijn de werkzaamheden gestart, de oplevering wordt in 2015 verwacht. Ook de verbreding van de N62 (gereed in 2018) – de weg tussen de zeehavens en de industriegebieden van Gent, Terneuzen en Vlissingen - draagt bij aan de bereikbaarheid. Eerder al is gestart met de vernieuwing van de N61: deze is in het voorjaar van 2015 gereed.

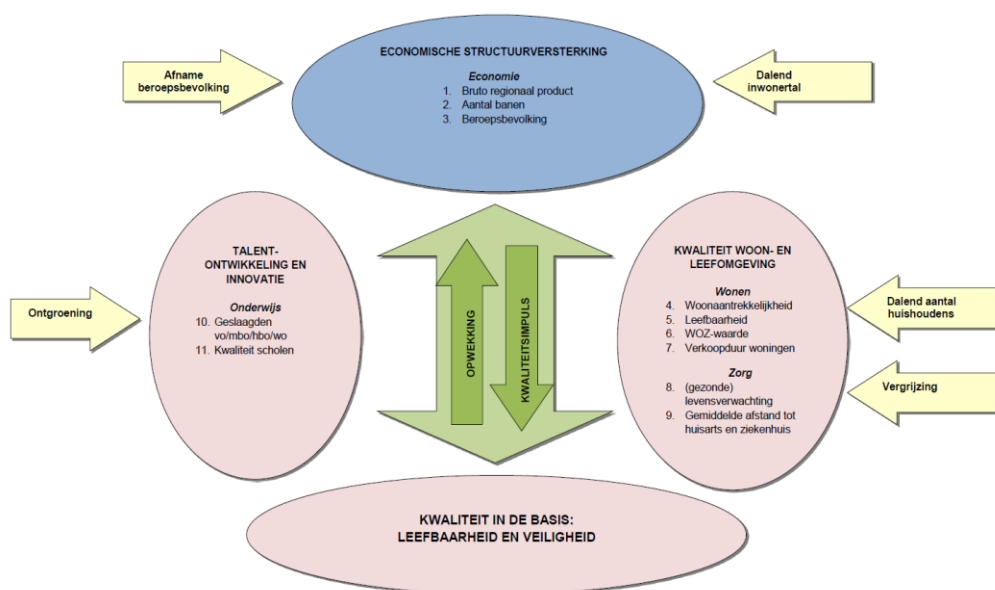
2.4. Focus

De focus van de transformatieopgave ligt op behoud en versterking van de leefbaarheid en een vitale economie in Zeeland. Hiertoe is een brede set afspraken samengesteld op alle thema's met accent op Zeeuws-Vlaanderen: het gebied waar de bevolkingstransitie het meest voelbaar is. De 'producten' van het convenant, zoals de MKBA Zeeuws-Vlaanderen en de dynamische onderwijs- en arbeidsmarktmonitor, moeten bijdragen om de stap te maken naar uitvoering van beleid.

Er is daarnaast in het convenant veel aandacht voor het onderzoeken en verzilveren van kansen. Ruimte om te experimenteren is van belang en innovatie neemt een centrale plaats in. Hierbij valt concreet te denken aan het Kennis- en Innovatiecentrum, maar ook de kansen voor grensoverschrijdend wonen, werken en voorzieningen, voor brede samenwerking in de zorg en projecten rondom onderwijs. Het initiatief ligt bij de lokale stakeholders, waarbij provincie en Rijk zich inspannen om de experimenteeruimte te kunnen benutten.

2.5. Motor voor transformatie

De afspraken zoals in het convenant per thema geformuleerd kennen weliswaar elk een eigen doel, actoren en dynamiek, maar dragen in hun onderlinge samenhang bij aan de basis van welvaart en welzijn. In de regio Zeeland is zoals gesteld de focus gelegd op het behoud en versterking van de leefbaarheid en een vitale economie. Het noodzakelijke samenspel tussen de economie en het onderwijsbeleid wordt daarbij niet uit het oog verloren. Versterking van de economie zonder een goed woon- en leefklimaat en voldoende talentontwikkeling is niet denkbaar. Gezamenlijk bepalen ze het vestigingsklimaat in de regio:

Daarbij kan sprake zijn van een wederzijdse impuls. Om deze impuls te bevorderen is het nodig dat de samenwerking met stakeholders in alle domeinen wordt aangegaan. Door economische groei kunnen weer investeringen gedaan worden in een verbetering van het woon- en leefklimaat en talentontwikkeling. De resultaten hiervan dragen weer bij aan een versterking van de economische groei. In de ideale situatie leidt dit tot een opwaartse spiraal, maar het omgekeerde is ook mogelijk: onvoldoende investeren vanuit de baten van de economische groei kan leiden tot een neerwaartse spiraal en raakt dus uiteindelijk ook de economische positie van de regio's. Voor de provincie Zeeland geldt dat voor alle vier de thema's steeds grensoverschrijdend samenwerking wordt gezocht, al is hierbij wel sprake van een aantal barrières door verschillen in wet- en regelgeving en culturen.

3. Voortgang convenant

De voortgang in Zeeland is beknopt weergegeven voor de outcome, de output, de resultaten in perspectief (dynamiseren, aandachtspunten en bijsturen), de samenwerking en een afsluitende conclusie.

3.1. Outcome

Om de leefbaarheid en de economie te meten en te peilen of er vooruitgang zichtbaar is, is gekozen voor het meten van een aantal kernindicatoren.

Voor het thema economie laat de ontwikkeling van het BRP, in het aantal banen en van de beroepsbevolking de voortgang in de regio zien:

- *Ontwikkeling bruto regionaal product:* het BRP in Zeeuws-Vlaanderen kende tussen 2008 en 2009 een sterke daling, maar daarna nam het weer langzaam toe. In 2013 ligt het BRP weer bijna op hetzelfde niveau als in 2008. In de rest van Zeeland is de dip tussen 2008 en 2009 niet terug te zien; daar is het BRP in 2010 en 2011 licht gestegen, maar daarna weer iets afgenomen. Hiermee volgt Zeeuws-Vlaanderen meer dan de rest van Zeeland de lijn die landelijk te zien is.
- *Aantal banen:* In Zeeuws-Vlaanderen is het aantal banen de afgelopen vijf jaar redelijk gelijk gebleven. Met een lichte daling in 2009 en een lichte stijging in 2011 blijft het aantal rond de 43.000 schommelen. Op Schouwen-Duiveland is in 2009 een sterkere daling te zien dan in Zeeuws-Vlaanderen: het aantal banen nam daar vervolgens weer toe, totdat in 2012 het aantal banen 2% hoger lag dan in 2008.
- *Ontwikkeling beroepsbevolking:* De regio's Schouwen-Duiveland en Zeeuws-Vlaanderen kennen een verschillend verloop in de ontwikkeling van de beroepsbevolking. Op Schouwen-Duiveland neemt de beroepsbevolking tussen 2008 en 2013 gestaag toe, met uiteindelijk een bijna 5% grotere beroepsbevolking in 2013 dan in 2008. In Zeeuws-Vlaanderen is tot 2011 echter een lichte afname te zien, die daarna weer wordt hersteld met een toename. In 2013 is de beroepsbevolking net iets groter dan in 2008. Mogelijke verklaring voor deze stijging de afgelopen jaren is de toestroom van Belgen naar Zeeuws-Vlaanderen.

Voor het thema wonen wordt de ontwikkeling in beoordeling van leefbaarheid, de gemiddelde woonwaarde en verkoopduur van verkochte woningen bekeken.

- *Leefbaarheid:* De Leefbaarometer geeft de 'objectieve leefbaarheid' in een gebied aan op basis van een aantal indicatoren. Op Schouwen-Duiveland is een positieve ontwikkeling zichtbaar in de leefbaarheid het afgelopen decennium: het aandeel postcodegebieden met een zeer tot uiterst positieve leefbaarheid is tussen 1998 en 2012 toegenomen. In Zeeuws-Vlaanderen heeft in diezelfde periode het merendeel van de gebieden een zeer positieve leefbaarheidsscore; dit aandeel is in de periode 1998-2012 licht toegenomen. Het aantal gebieden dat een uiterst positieve leefbaarheid kent, is licht afgenomen.
- *Woningwaarde:* In Zeeuws-Vlaanderen is de woningwaarde tussen 2008 en 2014 vrijwel gelijk gebleven. Op Schouwen-Duiveland is meer verandering te zien: tussen 2008 en 2010 nam de woningwaarde nog licht toe, maar daarna daalde het weer in 2014, tot onder het niveau van 2008.

- *Verkoopduur:* Zowel Schouwen-Duiveland als Zeeuws-Vlaanderen kennen tussen 2013 en 2014 een afname van de verkoopduur van verkochte woningen. Hiermee volgen de regio's de landelijke ontwikkeling. Nog steeds ligt de duur echter boven het Nederlands gemiddelde: in 2014 was dit 122 dagen, voor regio Zeeuws-Vlaanderen 151 dagen.

Voor het thema onderwijs laat het aantal geslaagden per opleidingsniveau de voortgang zien:

- *Geslaagden per opleidingsniveau:* op Schouwen-Duiveland is het aantal vwo'ers de afgelopen jaren toegenomen, terwijl het aantal vmbo'ers is afgenomen. In Zeeuws-Vlaanderen neemt het aantal vmbo'ers ook (licht) af, terwijl vwo'ers en havisten wat schommelen in aantallen. Behalve een gemiddelde afname van het aantal vmbo'ers is hier dus nog niet een duidelijke trend te zien.

Rond het thema zorg laten de kernindicatoren afstand tot huisarts en ziekenhuis en levensverwachting de ontwikkeling in de regio zien:

- *Afstand tot huisarts:* In Zeeland ligt de afstand tot een huisarts die inwoners moeten afleggen licht boven het landelijk gemiddelde van 0,9 km. In Zeeuws-Vlaanderen schommelt dit de afgelopen jaren rond de 1,6 km, op Schouwen-Duiveland rond de 1,2 km.
- *Afstand tot ziekenhuis:* In Zeeuws-Vlaanderen is de afstand tot een ziekenhuis vanaf 2013 gelijk aan, of zelfs iets onder het landelijk gemiddelde van 6,5 km. Daarvoor lag deze afstand nog 3 kilometer hoger. De verandering in bereikbaarheid geldt voor de gemeente Hulst en komt waarschijnlijk door de opening van een ziekenhuislocatie in België. Op Schouwen-Duiveland is de afstand sinds 2011 8,1 km.
- *Levensverwachting in goede ervaren gezondheid:* In Zeeland ligt deze verwachting 0,3 jaar hoger dan het Nederlands gemiddelde: 65,9 jaar tegenover 65,6.

3.2. Output

In het schema op pagina 16 is voor alle acties uit het convenant 'Koersvast voor Zeeland' weergegeven wat de voortgang is. De voortgang is op basis van een uitgebreide documentstudie en de input van diverse respondenten ingevuld en getoetst door vertegenwoordigers van de regio, provincie en Rijksdepartementen. De voortgang is beoordeeld aan de hand van stoplichten. Het stoplicht kleurt groen als de afspraak uit het convenant helemaal op koers ligt, oranje als het enige vertraging heeft opgelopen en rood indien de voortgang ernstige vertraging heeft opgelopen. De ingevulde stoplichten zijn ter controle voorgelegd aan de actiehouder.

Op vrijwel alle thema's is de afgelopen twee jaar veel gebeurd. In het onderstaande wordt per onderdeel uit het convenant een aantal highlights gegeven. Daarbij is ook aangegeven (schuingedrukt) wanneer de afspraak een hefboomwerking heeft gehad.

Algemene afspraken

De uitgevoerde MKBA voor Zeeuws-Vlaanderen heeft in beeld gebracht wat drie belangrijke beleidsopgaven voor het krimpgebied betekenen op financieel gebied. Dit zijn de herstructurering van de woningvoorraad, concentratie van voorzieningen en herbestemming van bestaand vastgoed. De resultaten van de MKBA zijn afgestemd met de woningmarktverkenningen voor Zeeuws-Vlaanderen. Een aantal projecten is uitgevoerd met steun van Europese subsidies, zoals 'Met ICT doe ik mee'.

Aanvullend op de afspraak heeft een MKBA-congres plaatsgevonden voor bestuurders in de regio in oktober 2013.

Economie en arbeidsmarkt

Het thema 'Economie en arbeidsmarkt' bestaat uit een aantal acties gericht op het versterken van de economie en arbeidsmarkt. Dit door in de eerste plaats Zeeland op te nemen als case-study voor het OESO-onderzoek. Het OESO-onderzoek geeft als belangrijkste bevinding dat Zeeland een duidelijke onderbouwing mist voor het topsectorenbeleid. De ontwikkeling van een onderwijs-arbeidsmarktmonitor is een tweede gerealiseerde actie. De monitor geeft inzicht op de vraag en het aanbod zodat hier operationeel beleid op gevoerd kan worden. De monitor wordt daarom actueel gehouden.

Met het realiseren van het Maintenance Value Park in Terneuzen wordt een belangrijke stap gezet om aan de arbeidsmarkt een impuls te geven en bedrijven te verleiden zich in de regio te vestigen. Hiermee worden belangrijke randvoorwaarden gecreëerd voor versterking van de economie. Ook is de afgelopen periode een aantal (internationaal) toonaangevende conferenties georganiseerd en hebben grote spelers in het bedrijfsleven zich bereid getoond om mee te denken aan oplossingen.

Aanvullend op de afspraken in het covenant is een Economische Agenda 2013-2015 opgesteld en is de organisatie Economische Impuls Zeeland in het leven geroepen om bedrijven te bewegen zich in Zeeland te vestigen. Ook is de website Zeeuws Kenniscentrum Logistiek sinds kort in de lucht. Naar aanleiding van de oplevering van de onderwijs-arbeidsmarktmonitor zijn kernopgaven geformuleerd waarmee de 30's (ondernemers, overheid en onderwijs) aan de slag kunnen om kansen te benutten en bedreigingen het hoofd te bieden. De OAZ (Onderwijsautoriteit Zeeland) heeft een rol gespeeld in het formeren van een overlegstructuur van de 30's.

Grensoverschrijdend

Startpunt van het thema 'Grensoverschrijdend' is een overzicht van actiepunten geformuleerd door de landelijke Taskforce GROS voor de grensregio's Vlaanderen-Nederland. Deze actiepunten zijn ontwikkeld na een verkenning naar grensproblematiek door de Taskforce en een grensmakelaar. De voortgang loopt uiteen: Er is nog geen standaard opgesteld voor uitwisseling CV's België – Duitsland – Nederland. De busverbinding tussen Gent en Terneuzen op werkdagen is nog niet gerealiseerd. Wel hebben een aantal andere projecten goede resultaten opgeleverd, zoals het grensinfopunt Scheldemond en het project Bedrijf + School. Verdragsuitbreiding over gelijkstelling hogere opleidingen en graden NL – Vlaanderen heeft zeer recent plaatsgevonden. Daarnaast is de Atlas voor Grensoverschrijdende Kansen opgesteld.

De Atlas heeft concrete actiepunten voortgebracht om belemmerende factoren voor grensoverschrijdende samenwerking te verminderen, zoals het opzetten van een

mobilitieitscentrum (ontgrenzer) en de éénmalige subsidie 'De Zeeuw van Vlaanderen' (tv productie). Het merendeel van de actiepunten heeft doorgang gevonden.

De gemeenten in Zeeuws-Vlaanderen zoeken daarnaast ook op individueel niveau op verschillende punten samenwerking met Vlaanderen: bijvoorbeeld Gemeente Hulst werkt samen met Stekene, Sint-Gillis-Waas en provincie Zeeland en provincie Oost-Vlaanderen in Project 26. De VDAB in België (vergelijkbaar met UWV) zet zich in om personeel dat moet verdwijnen bij ZorgSaam, aan de slag te krijgen in België. Daarnaast overlegt Zeeland met regelmaat in het kader van het project Demographic Change: New Opportunities in Shrinking Europe (DC Noise) met andere partners in Nederland, België, Duitsland, Schotland en Noorwegen om resultaten uit te wisselen rondom experimenten.

Wonen en ruimte

De regio Zeeuws-Vlaanderen kent door de krimp een ontspannen woningmarkt die tot waardedaling, langere verkooptijden en leegstand kan leiden. Zoals beoogd met het separaat opgestelde Handvest Wonen, is voor de regio Zeeuws-Vlaanderen een Woonvisie opgesteld om dit te voorkomen of te verminderen.

De zeven afspraken in het convenant met betrekking tot Wonen en Ruimte zijn aanvullend op het Handvest Wonen. Rijk en Provincie willen bevorderen dat de 'Nationale verklaring huisvesting Europese arbeidsmigranten' in Zeeland breed wordt onderschreven. Dit gebeurt nog niet uniform; het onderwerp wordt wel met enige regelmaat geagendeerd en de gemeenten in Zeeuws-Vlaanderen hebben afgesproken dat zij de huisvesting van arbeidsmigranten in ieder geval zoveel mogelijk oplossen binnen de bestaande woningvoorraad. Om de huidige particuliere woningvoorraad te herstructureren is het plan om een herstructureringsfonds op te zetten dat investeringen in de woningmarkt of binnenstedelijke projecten financieel mogelijk worden gemaakt. Dit fonds is nog niet gerealiseerd; een verkenning loopt nog. Het in 2012 opgevatte ambitieus plan van private en publieke partijen om regionaal samen te werken en woningen uit de markt te halen (Upgrade) is nog steeds in ontwikkeling. De gemeenten Sluis en Terneuzen en de Provincie zijn nu de enige betrokken partijen. Zij verkennen de komende tijd op welke manier het project gefinancierd kan worden.

Het Rijk, Provincie en de gemeenten hebben daarnaast gezamenlijk onderzocht of matching van grondposities in het landelijke gebied mogelijk is voor het realiseren van beleidsdoelen. In dit licht heeft de RVB kaarten laten maken. Ook is bekeken of de economie en de leefbaarheid van het gebied versterkt kan worden door inzet op het toeristisch-recreatieve profiel van de regio via jachthavenontwikkeling op een aantal locaties.

Om meer vraag te creëren op de Zeeuws-Vlaamse woningmarkt worden de barrières met Vlaanderen zoveel mogelijk weggehaald om Vlaamse kopers de Zeeuws-Vlaamse woningmarkt te laten ontdekken. In de stichting Zeeuws&Vlaanderen werken makelaars samen aan dit doel. Er is tot slot wel een strategische ruimtelijke analyse voor Vlaanderen en Nederland opgesteld om de ruimtelijke gevolgen in beeld te krijgen, maar een grensoverschrijdende woonvisie om de woningmarkten aan beide kanten van de grens structureel te integreren is in de zomer van 2014 gestrand.

Aanvullend op de afspraken zijn in 2013 door de gemeenten Hulst, Sluis en Terneuzen regionale woningbouwafspraken gemaakt voor Zeeuws-Vlaanderen met Woongood Zeeuws-Vlaanderen, Clavis en Woonstichting Hulst. Hierbij is uitgegaan van de conceptresultaten van

de MKBA, waarin de sloopopgave lager lag dan in de uiteindelijke MKBA. Het maken van de woningmarkt afspraken was een vereiste van de provincie Zeeland (Omgevingsplan 2012-2018) en een vereiste om aanspraak te kunnen maken op het fonds Provinciale Impuls Wonen. Daarnaast is de regionale Woonvisie Zeeuws-Vlaanderen opgeleverd met daarbij een uitvoeringsprogramma voor de eerste twee jaar (2014 en 2015). In de hele provincie lopen daarnaast al een aantal jaar verschillende initiatieven die de bestaande voorraad een kwaliteitsimpuls kunnen geven (bijvoorbeeld KLUS, Krot of Kans). Naast het fonds PIW worden op regionaal en gemeentelijk niveau ook financiële arrangementen (leningen) en advies aangeboden aan particulieren om bestaand vastgoed op te knappen.

Voorzieningen

De afspraken betreffende het thema Voorzieningen gaan over implementatie van het Masterplan Voorzieningen en verkenning van een regionaal voorzieningenfonds maatschappelijke vastgoed. In de eerste plaats was het doel de implementatie van het Masterplan Voorzieningen. De MKBA Zeeuws-Vlaanderen heeft de voorstellen voor verschillende onderdelen uit het masterplan doorgerekend. Uitkomst is dat clustering, zoals voorgesteld in het Masterplan Voorzieningen, leidt tot besparing op onderhoud. Deze besparing zou ten goede komen aan de gemeenten, bij wie de lasten op onderhoud veelal liggen. In totaal is er echter sprake van een negatief saldo omdat de hogere reiskosten voor gebruikers de besparingen op onderhoud overtreffen. Er is op regioniveau nog geen sprake van aanzet tot implementatie van het Masterplan. Een verkenning voor het regionaal voorzieningenfonds is onlangs gestart. Dit kan het proces van herstructurering bevorderen doordat financiële draagkracht is geborgd.

Ondanks dat nog geen regionale implementatie van de grond is gekomen, hebben Terneuzen en Sluis in hun coalitieakkoord opgenomen dat er een afwegingsproces moet komen om keuzes te maken in het voorzieningenaanbod. Vanuit de sportclubs zelf is echter al een beweging gaande: er wordt samenwerking gezocht en er vinden fusies plaats. Daarnaast zijn er vernieuwende initiatieven gaande in de regio op het gebied van voorzieningen: een voorbeeld is het project 'Duurzaam dorpshuis Noordwelle' op Schouwen-Duiveland dat in 2013 experimentstatus van het Rijk kreeg en in dat kader ondersteund wordt door Platform 31.

Zorg

Voor het programma Zorg zijn twee acties geformuleerd. In de eerste plaats wordt ingezet op ontwikkeling van het ICT netwerk. De deelname aan de Digitale Steden Agenda van de G32 is nog niet gerealiseerd. De Provincie onderzoekt of deelname toegevoegde waarde heeft. Schouwen-Duiveland heeft afgesproken om dit thema opnieuw in het collegeprogramma op te nemen.

Daarnaast is Zeeuws-Vlaanderen proeftuin voor nieuwe financieringsarrangementen in de zorg. In dit licht is het Regioplan 'Goed Leven' in 2013 opgesteld door zorg- en welzijnsorganisaties, gemeenten en patiëntenorganisaties; door VWS is het experiment aangemerkt als proeftuin. Een programmaorganisatie is ingericht om het plan uit te voeren. In 2013 zou gestart worden met twee quick win projecten waarbij zorg en welzijn (en preventie) steeds meer gekoppeld worden in de regio. Deze experimenten zijn vooralsnog niet van de grond gekomen.

Aanvullend op de afspraken in het convenant faciliteert de Provincie experimenten als de Zeeuwse Huiskamer om door middel van digitale voorzieningen betere zorg op afstand te kunnen bieden. In Axel wordt daarnaast in samenwerking met de Provincie geprobeerd om een

gezondheidscentrum in te richten voor de regio. Momenteel is een zorgverkenner actief om de knelpunten in de samenwerking tussen de ziekenhuizen te onderzoeken.

Onderwijs

Voor onderwijs lag er met de rapporten 'Kerend Tij' en 'Onderwijs ons goed' een goede basis om op voort te borduren. In het convenant is vooral aangegeven dat de komende tijd uitvoering zou moeten worden gegeven aan de geformuleerde aanbevelingen. De OAZ heeft hier een belangrijke functie in vervuld, zowel in de uitvoering en ondersteuning als in het vasthouden van het urgentiebesef. Er is op diverse terreinen voortgang geboekt, zowel binnen de regio als in de samenwerking over de grens. Zo is in het 2013 'Bestuurlijk overleg 0-12 Zeeuws Vlaanderen' gestart (met schoolbesturen, kinderopvang en onderwijswethouders) voor strategiebepaling naar toekomstig voorzieningenaanbod vooronderwijs en opvang. Vervolgens is het plan van aanpak 'Op weg!' vastgesteld: een routekaart om te komen tot een gebiedsplan voor IKC's. Een indicatief voorzieningenplan is vervolgens opgesteld, om tot en met 2023 geleidelijk terug te gaan van 63 naar 35 scholen/IKC's.

Er is een gemeenschappelijk kader opgesteld voor de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen vmbo-mbo voor heel Zeeland. Medio 2014 is formeel ingestemd met de doorlopende leerlijnen; die van start zullen gaan in het schooljaar 2015-2016. Ook is het piste-project van start gegaan, waarbij Zeeuws-Vlaamse havisten met een zesde jaar (via vavo, volwassenenonderwijs) worden voorbereid op instroom in het Vlaams hoger onderwijs.

Aanvullend op de afspraken heeft de OAZ zich ook ingezet voor het voortgezet onderwijs. Er zijn verder stappen gezet in het onderwijsaanbod: zo biedt Hogeschool Zeeland (HZ University of Applied Sciences) vanaf 2015 op Belgisch onderwijs gerichte modules aan (topografie, geschiedenis, e.d.) aan pabo-studenten. Maar ook is het Centrum voor Onderwijsexcellentie geopend waarin Zeeuwse partijen uit het po, vo, mbo, hbo en wo samenwerken aan onderzoek en onderwijs op het gebied van onderwijsexcellentie.

Overige afspraken

Onder 'Overige afspraken' zijn vier losse afspraken geformuleerd: Zo heeft Schouwen-Duiveland deelgenomen aan het SCP-onderzoek 'Burgermacht op eigen kracht'. Het landelijk kennisplatform demografische transitie is opgericht. Het Zeeuws kennisnetwerk bevolkingsontwikkeling is partner voor kennisuitwisseling. Alle subregio's van Zeeland hebben regionale woningafspraken gemaakt met de relevante partijen in de regio. Op deze manier is het regionale maatwerk dat de provincie Zeeland biedt, tot uiting gekomen. Tot slot zijn door het Rijk masterclasses demografische transitie voor raadsleden beschikbaar gesteld. Deze vinden in december 2014 plaats.

Aanvullend op de afspraken heeft de Provincie opdracht gegeven om in beeld brengen wat de impact is van de crisis op de leefbaarheid (2014). Daarnaast is een verkenning uitgevoerd naar de achtergronden en effecten van agrarische bedrijfsbeëindiging op Schouwen-Duiveland en Goeree-Overflakkee met als belangrijkste focus het effect op leefbaarheid in de regio (in opdracht van Provincies Zeeland en Zuid-Holland).

Zeeland	
Algemeen	Voorzieningen
1. Uitvoeren MKBA 'wonen, voorzieningen, economie' voor Zeeuws-Vlaanderen	1. Implementeren Masterplan Voorzieningen Zeeuws-Vlaanderen
2. Provincie ondersteunt de regio bij het indienen van projecten bij Europese fondsen.	2. Verkenning regionaal voorzieningenfonds maatschappelijk vastgoed
Economie en Arbeidsmarkt	Zorg
1. Cofinanciering OESO-onderzoek en bezoek OESO-missie aan Zeeland	1. Toetreding Digitale Steden Agenda
2. Ontwikkeling dynamische onderwijs-arbeidsmarktmonitor Zeeuws-Vlaanderen	2. Stimuleren initiatieven en samenwerking rondom zorg en bevolkingsdaling
3. Kennis- en innovatiecentrum (KI-) in Maintenance Value Park Terneuzen (MVP)	Onderwijs
4. Ondersteuning Rijk en Provincie rondom economische conferentie(s) door inzet expertise en faciliteiten	1. Stimuleren initiatieven en samenwerking rondom onderwijs en bevolkingsdaling
Grensoverschrijdend	2. Realisatie aanbevelingen Kerend Tij ondersteund door Rijk
1. O.l.v. BZK aanpakken actiepunten voor GROS i.s.m. Taskforce GROS	3. Realisatie aanbevelingen 'Onderwijs ons goed'
2. Ontwikkeling Atlas van Grensoverschrijdende Kansen	4. Realisatie aanbevelingen Kerend Tij wordt maximaal ondersteund door OCW
Wonen en Ruimte	Overige afspraken
1. Inzet Rijk en Provincie voor brede onderschrijving 'Nationale verklaring huisvesting Europese arbeidsmigranten' in Zeeland	1. Implementatie adviezen SCP-onderzoek 'voorhoede gemeenten actief burgerschap en zelforganisatie'
2. Instelling herstructureringsfonds	2. Oprichting landelijk Kennisplatform Demografische Transitie
3. Onderzoeken en oplossen knelpunten rond aanpak particuliere woningvoorraad door Rijk	3. Ruimte voor regionaal maatwerk in regionale woningmarktspraken en doorvertaling Omgevingsplan 2012-2018 in gemeentelijke structuurvisies
4. Verkenning business case regionale werkmaatschappij Zeeuws-Vlaanderen	4. Beschikbaarheid masterclasses demografische transitie voor gemeenteraden
5. RVOB zet zich in voor ontwikkelingsprojecten	
6. Samenwerking tussen Zeeuws-Vlaamse en Vlaamse woningmarkt	
7. Opstellen grensoverschrijdende structuurvisie	

3.3. Resultaten in perspectief: dynamiseren, aandachtspunten en bijsturen

In deze en de volgende paragrafen worden de resultaten van de krimpaanpak van de afgelopen twee jaar, vanuit de kennis en ervaring van de onderzoekers, in perspectief geplaatst.

Uiteraard is het zo dat 2 jaar na afsluiten van het convenant de acties nog niet resulteren in een verandering van de outcomegegevens in de statistieken. Allereerst meten deze altijd met enige vertraging. De maatschappelijke effecten van het convenant zullen pas op langere termijn zichtbaar worden aangezien de inspanningen nu vooral gericht zijn op het maken van de plannen en programma's. Bovendien heeft de regio ook te maken met het zware economische weer. Toch is er met de ontwikkeling van de indicator verkoopduur op het gebied van wonen een positief signaal voor een mogelijkheid tot herstel te zien.

Het belangrijkste is dan ook te focussen op de vraag of de juiste acties in gang zijn gezet en of deze goed worden uitgevoerd. Vooralsnog bieden de outputresultaten voldoende perspectief en houvast om te kunnen stellen dat de huidige stip op de horizon nog altijd relevant is. Hieronder worden per onderdeel outcome en output in perspectief geplaatst, daarbij wordt telkens aangegeven op welke onderdelen men goed op koers ligt om resultaat te gaan bereiken, hoe extra inspanningen die oorspronkelijk niet in het convenant stonden hieraan bijdragen en welke risico's worden gesignaleerd.

Algemene afspraken

De MKBA Wonen, Voorzieningen en Economie heeft in beeld gebracht wat de belangrijke beleidsopgaven voor het krimpgebied betekenen op financieel gebied voor Zeeuws-Vlaanderen. Herstructurering van de woningvoorraad is de grootste opgave, zo constateert het EIB: anders is in 2040 sprake van een woningoverschot van 2.400 woningen met daarmee ook van gerelateerde leefbaarheidsproblematiek als gevolg van leegstand. Het opstellen van de mkba heeft geleid tot meer bewustwording van de massaliteit van de problematiek in Zeeuws-Vlaanderen en geeft bouwstenen voor besluitvorming op de diverse thema's. De recente provinciale prognoses (IPB/Primos 2014) gaan overigens uit van een meer gematigde huishoudensdaling in 2030 (2040 is niet beschikbaar) waarmee ook het woningoverschot lager uit zal vallen. Verklaring voor het verschil tussen de prognoses voor Zeeuws-Vlaanderen is de toename van de immigratie van Belgische inwoners.

Economie en arbeidsmarkt

Economisch gezien is Zeeuws-Vlaanderen een sterke regio. Er is dankzij diverse onderzoeken en de ontwikkeling van de onderwijs-arbeidsmarktmonitor een goed beeld gevormd van de (ontwikkeling van de) Zeeuwse arbeidsmarkt. Zo is duidelijk dat de zorgsector in de toekomst een van de grootste economische sectoren is, en dat de komst van de nieuwe zeesluis en de ontwikkelingen in de Kanaalzone niet zozeer zal leiden tot een toename van het aantal arbeidsplaatsen. De sectoren Nijverheid en Vervoer zullen wel een aanzienlijke volumegroei doormaken, maar door groei in productiviteit neemt de werkgelegenheid af in deze sectoren. Dit neemt overigens niet

weg dat het effect van de nieuwe zeesluis en de ontwikkelingen in de Kanaalzone op de economische uitstraling van de regio groot is.

De kernopgaven voor beleid de komende periode zijn concreet geformuleerd voor de verschillende economische sectoren in het rapport 'Kernopgaven Arbeidsmarktbeleid Zeeland 2014'. De koppeling met de Economische Agenda is hierin geborgd. Met de handvatten voor beleid kan goed worden

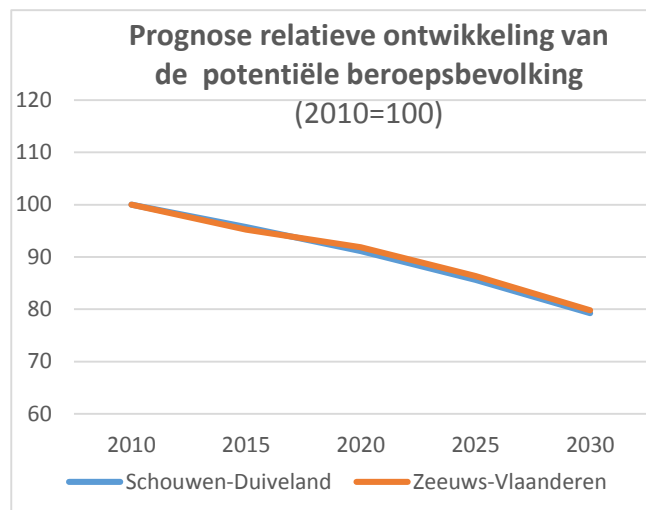
geanticipeerd op het effect van de teruglopende potentiële beroepsbevolking. De 30's (ondernemers, overheden en onderwijsinstellingen) vormen een gezamenlijk platform met het voornemen om te komen tot een toekomstbestendig arbeidsmarktbeleid: dit is een belangrijke stap voorwaarts.

Er is desondanks ook een aantal aandachtspunten:

Zaak is nu samen op te gaan in de uitvoering. De grote spelers in het bedrijfsleven (Dow Chemical, Yara , e.d.) hebben zich in de afgelopen periode bereid getoond om mee te denken over oplossingen. Een mogelijke vervolgstap is om ook het MKB meer aan te laten haken bij de samenwerking. Zeker als het gaat om de regionale en lokale economie liggen kansen in het verbinden van innovatieve MKB-bedrijven. Eind 2018 is voor de lagere beroepen al een grote personeelskrapte geraamd (zie onderstaande tabel afkomstig uit de onderwijs-arbeidsmarktmonitor) in alle beroepsgroepen. Behoud en indien mogelijk versteviging/uitbreiding van de overlegstructuur tussen de 30's is dan ook vereist.

Personeelskrapte werkgevers, eind 2018 - Lagere beroepen

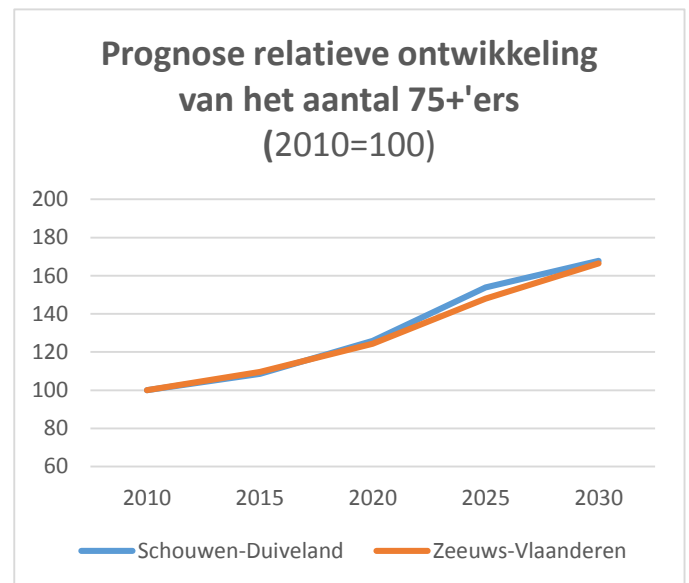
	Nederland	Zeeland	Oosterschelderegio	Walcheren	Zeeuws-Vlaanderen
Elementaire beroepen	enige	groot	enige	groot	groot
Lagere niet-specialistische beroepen	groot	groot	groot	groot	groot
Lagere docenten sportvakken	vrijwel geen	groot	groot	groot	groot
Lagere agrarische beroepen	vrijwel geen	groot	groot	groot	groot
Lagere wiskundige, natuurwetenschappelijke beroepen	groot	groot	groot	groot	groot
Lagere technische beroepen	groot	groot	groot	groot	groot
Lagere transportberoepen	vrijwel geen	vrijwel geen	vrijwel geen	vrijwel geen	groot
Lagere (para)medische beroepen	groot	groot	groot	groot	groot
Lagere administratieve, commerciële beroepen e.d.	groot	groot	groot	groot	groot
Lagere beveiligingsberoepen	vrijwel geen	vrijwel geen	vrijwel geen	vrijwel geen	enige
Lagere verzorgende beroepen	enige	groot	enige	groot	groot

De aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt is voor de komende tijd in hoge mate van belang. Enerzijds verdwijnen momenteel banen bij verschillende bedrijven in de regio (Philips, Neckermann, ZorgSaam). Aandacht voor het vasthouden van het huidige personeel maar ook voor eventueel om- en bijscholing is belangrijk. Dit geldt vooral voor de zorgsector in het licht van de vergrijzing: de vraag naar arbeid groeit met 41% tot 2040. De prognoses voor vergrijzing (Terneuzen 73% stijging 75+'ers in 2030) maken dat maatregelen nodig zijn om de zorg voor deze bevolkingsgroep te organiseren. Faciliteren dat op termijn voldoende

zorgprofessionals verhuizen naar Zeeuws-Vlaanderen om te wonen en werken is een rol die vooral belegd is bij werkgevers, maar ook hierin zal samen opgegaan moeten worden met onderwijs en overheid. Dat het Mobiliteitscentrum zich momenteel inzet om het ontslagen zorgpersoneel afkomstig van ZorgSaam te behouden voor de regio is positief te noemen in dit licht. De aanbeveling om beleid nadrukkelijk te richten op versterken van het arbeidsaanbod in de zorgsector in Zeeuws-Vlaanderen, profilering van de regio als zorgcentrum en kwalitatief sterke

opleidingen en stages lijken nog in beperkte mate te zijn opgepakt om aan de toekomstige vraag te kunnen voldoen. De uitvoering kan binnen het 3O-platform geborgd worden, waarbij ook zeker verbinding nodig zal zijn tussen de regio's binnen Zeeland onderling.

De ontwikkeling van de Maintenance Value Park Terneuzen loopt goed.

Samenwerking met kennisinstellingen is hierin van belang om het park in de toekomst tot dé onderhoudsspot te maken van Zuid-West Nederland. Volgens onderzoek van Buck naar de campussen is de maintenance campus in Terneuzen (nog) geen 'echte' campus zoals Chemelot in Limburg bijvoorbeeld. Zo kan er nog meer ingezet worden op een hoogwaardige bedrijfsomgeving en actieve open innovatie. De uitbreiding van de sluis kan hier een rol in spelen, als innovatieve toepassingen in de praktijk kunnen worden toegepast. De uitbreiding van de sluis in Terneuzen biedt kansen doordat niet alle bedrijven er straks een nieuwe plek kunnen krijgen: er zal een aantal bedrijven verplaatst moeten worden. Het zou kansrijk zijn als deze op het Maintenance Value Park Terneuzen terecht komen. Omdat de sluis voor een groot deel door Vlaamse partijen wordt bekostigd, zal goede lobby nodig zijn om deze bedrijfsverplaatsingen te realiseren. Er liggen kansen wanneer dit wordt opgepakt in het licht van het realiseren van een sterk en uniek cluster op het MVP.

Grensoverschrijdend

De opgeleverde Atlas voor Grensoverschrijdende Kansen toont dat de potentie voor de Euregio Scheldemond groot is. Als de grensregio's erin slagen om hun arbeidsmarkten te integreren, neemt het aantal beschikbare banen voor inwoners van Zeeuws-Vlaanderen toe met 600.000. In de praktijk is er al aanzienlijk wat grensoverschrijdend (vestigings)verkeer en ook zoeken bijv. Zeeuwse en Zeeuws-Vlaamse makelaars samenwerking om dit verder uit te bouwen. Knelpunten zoals het tekort aan technisch personeel – spelen bovendien aan beide kanten van de grens, waardoor samen optrekken voordelen met zich meebrengt. Dit is in gang gezet met de huidige, succesvolle pilot Mobiliteitcentrum voor het thema onderwijs. Gezien de urgentie in de sectoren techniek en zorg is uitbreiding op korte termijn van het Mobiliteitscentrum naar deze sectoren van belang. Hier zijn al plannen voor.

Recent is een belangrijke stap gezet in de erkenning van diploma's over en weer. Een risico is echter dat structurele barrières nog niet toereikend zijn aangepakt voor grensoverschrijdend werken, bijvoorbeeld als het gaat om de standaardisering van CV's of de zorgverzekeringswet. Ook is het grensoverschrijdend (openbaar) vervoer niet verder ontwikkeld sinds het convenant is afgesloten: een rechtstreekse busverbinding op werkdagen tussen Gent en Terneuzen: deze busverbinding is nog niet gerealiseerd. Deze en gelijksoortige issues zouden vanuit het Ministerie van BZK landelijk worden opgepakt samen met onder meer Limburg en Brabant. Voor de arbeidsmobiliteit is een fijnmazig openbaar vervoer (ook op vroege of late tijdstippen in verband met ploegendiensten) en veilig fietsverkeer een voorwaarde. Deze punten kunnen meer aandacht krijgen om de arbeidsmarkten van Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen echt daadwerkelijk te kunnen integreren.

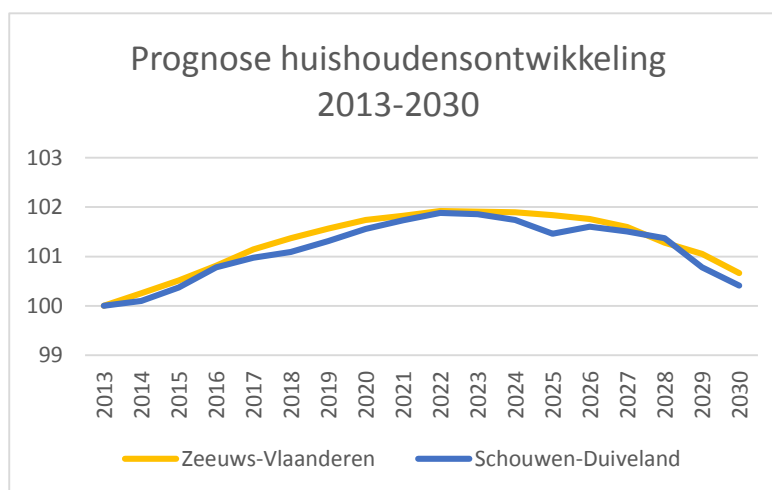
Wonen en ruimte

Met woningmarktafspraken en een regionale woonvisie Zeeuws-Vlaanderen is de regio erin geslaagd om plannen af te stemmen en regionaal samen te werken, zoals beoogd met het Handvest Wonen. De Woonvisie Zeeuws-Vlaanderen sluit aan op de uitkomsten van de MKBA; zo is sprake van terugdringing van de overtollige plancapaciteit tot reële proporties. De woningcorporaties hebben afspraken met de individuele gemeenten en Zeeuws-Vlaamse makelaars werken samen aan krachtenbundeling op de Vlaamse markt en de promotie van Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen. Buiten het convenant bestaan al initiatieven om de particuliere woningvoorraad aan te pakken door een 'warme' stimuleringsaanpak, gratis advies van een deskundige en aanschrijving van huiseigenaren. Met de Provinciale Impuls Wonen (PIW) subsidieert de Provincie projecten die huiseigenaren stimuleren om te investeren.

Er is echter ook een aantal aandachtspunten:

Een risico voor de toekomst is dat door onenigheid over de toekomstige bouw- en sloopopgaven de sloopopgave nog niet belegd is (ook gekeken naar de verhouding corporatiewoningen – particuliere woningen) in tijd en in geld. Een gezamenlijke basis voor de aanpak van o.a. de woningvoorraad in de regio is belangrijk om ook het zoet en het zuur te verdelen. Recente prognoses (IPB/Primos 2014, zie grafiek) tonen aan dat de daling in huishoudensontwikkeling pas in 2022 zal inzetten. Het aantal

huishoudens ligt dan bovendien nog steeds iets hoger dan het huidige aantal. Doordat de spanning op de woningmarkt op dit moment per gemeente verschilt en de noodzaak tot een gezamenlijke aanpak niet in iedere gemeente even zeer gevoeld wordt, is het bewaken van de gezamenlijke agenda en het overzicht op regionaal niveau een aandachtspunt voor de toekomst. Een gedragen aanpak door de drie gemeenten waarmee daadwerkelijk verschil gemaakt kan worden voor de woningmarkt heeft hoge prioriteit voor een structurele aanpak met aandacht voor de lange termijn. Een vervolg op het regionale uitvoeringsprogramma 2014-2015 zou dan ook voor de hand liggen.

De financiering van de herstructureringsopgave is een belangrijke vervolgstap. Hier is een aanzienlijke kostenpost mee gemoeid van €100 miljoen tot 2040. Een herstructureringsfonds kan een goede optie zijn: er zijn plannen voor het van de markt halen of renoveren van laagwaardig particulier vastgoed aan de onderkant van de particuliere woningmarkt (Upgrade). De huidige toezeggingen hieromtrent zijn kwantitatief gezien nog niet toereikend op dit moment. Zaak is om de financiering en het draagvlak dat er is vast te houden en in te zetten voor concrete acties op regionaal niveau. Een risico is dat een eendimensionale benadering van dit aspect van de woningmarkt de verhoudingen binnen de regio op scherp stelt. Een integrale blik op de woningmarkt en de verbinding van wonen met andere thema's biedt kansen voor een gezamenlijke basis. Zo vraagt bijvoorbeeld de huisvesting van arbeidsmigranten aandacht.

Er is vanuit het convenant en het Handvest Wonen (nog) geen uitgebreide aandacht voor verduurzaming van de bestaande voorraad, een belangrijke voorwaarde voor een toekomstbestendige woningvoorraad. Het levensloopbestendig maken van woningen is wel opgenomen in de regionale Woonvisie Zeeuws-Vlaanderen, maar moet in de praktijk ook daadwerkelijk kwantitatief op gang komen om tijdig een antwoord te kunnen bieden op de vergrijzing m.b.t. de extramuraliseringsopgave.

De ontsluiting van de verbindingen tussen Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen door de realisatie van de Sluiskiltunnel en de verbreding van de N61 en N62 maakt dat regio's meer verbonden zijn. Het feit dat er nog geen grensoverschrijdende structuurvisie is opgesteld waarin een gezamenlijk antwoord op de demografische ontwikkeling wordt gegeven, brengt het risico met zich mee dat de verbinding tussen Vlaanderen en

Zeeuws-Vlaanderen niet op alle thema's (woningbouw en woonsoorten, werklocaties, voorzieningen etc.) gemaakt wordt. Een gezamenlijke visie met een gezamenlijke route is gegeven de (gewenste) verregaande samenwerking nog steeds van meerwaarde om ook in de toekomst te komen tot een robuuste ruimtelijke structuur.

Voorzieningen

Met het Masterplan Voorzieningen heeft Zeeuws-Vlaanderen in 2011 al een flinke – en toentertijd – innovatieve stap gezet. Het is in dialoog met maatschappelijke instellingen en inwoners van Zeeuws-Vlaanderen tot stand gekomen en kent daarmee ook draagvlak. Met de MKBA is vervolgens ook een financiële onderbouwing opgesteld voor verschillende scenario's. Het beeld is nu dat het Masterplan wat naar de achtergrond is verdwenen: de implementatie is niet integraal van de grond gekomen in Zeeuws-Vlaanderen. Alleen binnen het onderwijsveld worden belangrijke slagen gemaakt om te komen tot een toekomstbestendig aanbod en ook sportverenigingen lijken elkaar waar nodig te vinden. Parellel worden op Schouwen-Duiveland stappen gezet om te komen tot een breed gedragen Visie Maatschappelijke Voorzieningen.

Er is desondanks ook een aantal aandachtspunten:

De voorliggende opgaven op het gebied van voorzieningen in Zeeuws-Vlaanderen vragen om duidelijke regionale regie om bereikbaarheid te garanderen en concurrentie tussen gemeenten te voorkomen. Voor behoud en versterking van de leefbaarheid is bereikbaarheid en kwaliteit van voorzieningen essentieel. Voorkomen moet worden dat gemeenten en partijen ieder voor zich invulling geven aan de opgaven met suboptimalisatie als resultaat. Doordat er niet actief gezamenlijk gestuurd wordt, is het mogelijk dat op meerdere plekken tegelijk voorzieningen 'omvallen', terwijl bij eerder ingrijpen en keuzes maken er mogelijk één in stand gehouden had kunnen worden. Ook is een risico dat relatief veel geld uitgegeven wordt aan voorzieningen die niet meer aansluiten bij de wensen en eisen van deze tijd, waarmee het voorzieningenniveau (ondanks het grote en verspreide aanbod) in feite verder afkalt en de aantrekkelijkheid van de regio harder achteruitloopt dan bij opschaling. Doordat verschillende voorzieningen los van elkaar worden aangepakt, kunnen slimme combinaties (b.v. ontmoeting in een sportkantine) moeilijker tot stand komen.

Op het moment dat de beoogde opschaling en slimme combinaties van voorzieningen gerealiseerd worden, is financiële draagkracht nodig. Het realiseren van een regionaal voorzieningenfonds voor maatschappelijk vastgoed is hiervoor nog steeds een kansrijke optie.

Voor (behoud van) aantrekkelijke kernen noemt de Provincie (binnenstedelijke) kernwinkelgebieden als primaire vestigingsplaats (Provinciaal Omgevingsplan). Een risico is dat de aandacht voor dit thema in het lokale en regionale beleid nog beperkt is. Een kwantitatieve match tussen vraag en aanbod en evenwicht in spreiding en bereikbaarheid vraagt een integrale aanpak. In het Masterplan Voorzieningen ligt de focus op onderwijs, welzijn/ ontmoeting, sport en sociaal-culturele voorzieningen:

detailhandel krijgt weinig aandacht. Het plan geeft wel handvatten voor beleid en regionale afstemming in aansluiting op de overige voorzieningen.

Zeeuws-Vlaanderen kent veel Vlaamse inwoners die vooral nog op Vlaamse voorzieningen zijn georiënteerd. Als zij verleid worden tot gebruik van de Zeeuws-Vlaamse voorzieningen komt dit de toekomstbestendigheid ten goede. Verwachting is wel dat dit deels een culturele omslag vergt. Andersom kan mogelijk ook grensoverschrijdende combinaties worden gerealiseerd eventueel met behulp van Europese (Interreg) fondsen. Deze kans zoals opgenomen in het convenant is nog niet verzilverd.

In Zeeland is tot slot in vergelijking met Groningen nog weinig aandacht voor de stimulering van burgerkracht. Er worden enkele experimenten uitgevoerd en er is ingezet op inspraak bijvoorbeeld bij het opstellen van een regionale visie, maar burgerparticipatie kan ook in de uitvoering – zoals bij opgaven rondom Voorzieningen - nog sterker een plek krijgen.

Zorg

Voor het thema zorg zijn in het convenant twee acties geformuleerd: het toetreden tot de Digitale Steden Agenda en het stimuleren van lokale initiatieven en samenwerking op gebied van zorg en bevolkingsdaling. Bottom-up is vanuit een gevoel van urgentie voor het behoud van gezondheidszorg en maatschappelijke ondersteuning in 2013 het Regioplan 'Goed Leven' tot stand gekomen door een samenwerking tussen zorgverzekeraar CZ, ZorgSaam en Nucleus (de koepelorganisatie voor huisartsen).

Er is desondanks ook een aantal aandachtspunten:

Hoewel er een programma-organisatie was uitgedacht bij aanvang om de uitvoering te begeleiden, lijkt de vrijblijvende, regionale samenwerking in de praktijk niet van de grond te zijn gekomen. Bovendien is het zorgwekkend dat de samenwerking tussen ziekenhuizen stroef loopt; de inzet van de zorgverkenner kan bijdragen aan een nieuwe start. Bij opstelling van het Regioplan was er een hoge mate van vertrouwen in de bestaande samenwerkingscultuur in de regio Zeeuws-Vlaanderen. Er was consensus over de gedeelde opgave en een regionale benadering met inzet op co-makership. Maar zorg bieden in een dunbevolkt gebied is duurder dan in een stedelijk gebied. Zorgpartijen hebben daardoor moeite om het hoofd boven water te houden, ook in combinatie met alle veranderingen die op de partijen af komen. Des te groter de noodzaak tot samenwerking, maar dit wordt bemoeilijkt door landelijke regels over mededinging. De status als proeftuin heeft hier onvoldoende verandering in kunnen brengen.

Het realiseren van een integrale aanpak voor het thema zorg in de regio is juist nu van belang gezien de vergrijzing. De zorgverzekeraar heeft hier een belangrijke rol in. Er moet aandacht zijn voor de verbinding met welzijn en met het onderwijs voor stages en opleiding in de zorg. Relaties kunnen breed gelegd worden: met de drie decentralisaties, met ziekenhuizen en zorginstellingen over de (regio)grens kunnen hierin ook gezocht worden (bv Walcheren, Gent). Voor grensoverschrijdende

samenwerking zijn afspraken met zorgverzekeraars van belang, bijvoorbeeld voor de (kwaliteit van) ziekenhuiszorg.

De experimenten die zorg- en welzijnsarrangementen op vernieuwende manieren aanbieden bieden goed inzicht in toekomstige richtingen en mogelijkheden voor zorg op afstand. In dat kader is de aansluiting op breedband essentieel. Een risico is dat er straks goede toepassingsmogelijkheden zijn voor zorg op afstand, die vervolgens niet kunnen worden toegepast in de regio's doordat het ICT-netwerk onvoldoende ontwikkeld is. Het realiseren van goede aansluiting in alle gebieden heeft dan ook nog steeds prioriteit.

Onderwijs

Voor het thema Onderwijs lag er al een tweetal rapporten die met het convenant daadwerkelijk in de implementatiefase terecht zijn gekomen. Het feit dat de onderwijsbesturen akkoord zijn met het indicatief plan voor een regionale voorzieningenstructuur voor opvang van onderwijs voor 0- tot 12-jarigen tot en met 2023 is een belangrijke stap voor een duurzaam onderwijsaanbod in Zeeuws-Vlaanderen. Het Rijk heeft de kleinescholentoeslag aangepast, waardoor kleine scholen meer ruimte hebben gekregen om samen te werken. Toestemming vanuit het Rijk voor het toelaten van 3-jarigen op scholen is eveneens positief te noemen: dit kan leiden tot een relatief hogere instroom van kinderen op Nederlandse grensscholen en een reductie van het weglekeffect naar Vlaanderen.

Er is desondanks ook een aantal aandachtspunten:

Het Centrum voor Onderwijsexcellentie kan bijdragen aan het behoud van jongeren voor de regio. Belangrijk is ook dat op het gebied van grensoverschrijdend onderwijs de eerste initiatieven genomen zijn om jongeren uit Zeeuws-Vlaanderen te laten doorstromen naar vervolgonderwijs of een baan in Vlaanderen. Zo blijven zij 'in de buurt' en neemt de braindrain af. Deze grensoverschrijdende onderwijsinitiatieven kunnen uitgebouwd en steviger worden neergezet om daadwerkelijk een verschil te maken en het potentieel aan grensoverschrijdende kansen volledig te benutten.

De inzet van de onderwijsautoriteit Zeeland (OAZ) heeft geleid tot bewustwording en draagvlak bij schoolbesturen en gemeentebesturen. Een aandachtspunt met het verdwijnen van de OAZ in de huidige vorm is dat de samenwerking ook in de toekomst geborgd wordt. Bestendiging van afspraken op verschillende niveaus is nu van belang: intenties, pilots en proeven liggen er of zijn uitgevoerd.

De doorlopende leerlijnen voor alle beroepsopleidingen in Zeeland zijn inhoudelijk afgestemd en de besturen zijn formeel akkoord. Hiermee is een belangrijke randvoorwaarde gerealiseerd voor een soepele doorstroom van leerlingen, minder uitval en dus zoveel mogelijk potentieel toeleiden naar de arbeidsmarkt. Dit is een mooi resultaat, maar een vervolgvraag is hoe de fysieke spreiding van het onderwijs wordt. Voor het techniekonderwijs wordt het Centrum voor TopTechniek gerealiseerd in Terneuzen. Ook voor de overige opleidingen zijn afspraken over de spreiding van belang zodat concurrentie tussen scholen onderling wordt voorkomen en scholen elkaar versterken waar mogelijk.

Tot slot lijkt een risico dat er vanuit de onderwijswereld nog niet veel aandacht is voor om- en bijscholing van arbeidskrachten. In het bijzonder de aansluiting van onderwijs op de zorgsector kan meer aandacht krijgen door samenwerking in het faciliteren van stageplekken en kwalitatieve opleidingen.

Overige afspraken

Onder het kopje 'overige afspraken' zijn vooral procesmatige afspraken genoemd, bedoeld voor het faciliteren van kennisdeling en een maatwerk aanpak door Provincie en Rijk. Deze afspraken zijn allen nagekomen.

Schouwen-Duiveland heeft deelgenomen aan het SCP-onderzoek als voorloper van gemeentes waarin burgerparticipatie een prominente rol heeft. Bij uitstek krimpregio's kunnen hiervan profiteren. Dit is een onderwerp wat in alle bovenstaande thema's meer geagendeerd kan worden: op welke manier kan de gemeente burgerparticipatie bevorderen? In de dit jaar verschenen Provinciale Nota 'Nieuwe Wegen' wordt een goede stap gezet: met als doel 'innovatie in burgerkracht' wordt ruimte geboden aan experimenten met bijvoorbeeld zelf- en mantelzorgprojecten of zorgcoöperaties.

Samenhang tussen de thema's

Het is vooral van belang om door te gaan op de ingeslagen weg voor de diverse thema's en genoemde aandachtspunten. Tegelijk worden de cross-overs tussen de programma's steeds belangrijker. Een samenhangende aanpak met aandacht voor de wederzijdse impulsen tussen thema's is van belang om daadwerkelijk resultaat te kunnen behalen. Deze samenhang is deels al in het convenant "mee-ontworpen". De uitvoering ervan leert echter ook dat er nog winst te behalen is op het versterken van cross-overs en waar er "witte vlekken" of aandachtspunten zijn:

De thema's economie en onderwijs zijn in het convenant nadrukkelijk verbonden met de ontwikkeling van de dynamische onderwijs-arbeidsmarktmonitor. Dit biedt perspectief voor de aansluiting tussen onderwijs en de arbeidsmarkt in de toekomst. Voor de andere thema's is in het convenant zichtbaar minder verbinding gemaakt, voornamelijk doordat hier minder inhoudelijke sturing is meegegeven doordat ruimte wordt geboden aan lokale initiatieven. Dit is bij het thema zorg het geval bijvoorbeeld: Een risico is hierdoor dat verschillende samenwerkingsverbanden of instellingen ieder zelf het wiel uitvinden: als het overzicht ontbreekt kunnen vergelijkbare experimenten naast elkaar ontstaan.

Het levensloopbestendig maken van woningen moet op gang komen om een antwoord te kunnen bieden op de vergrijzing m.b.t. de extramuraliseringsopgave. Van belang is dat deze opgave in samenhang wordt opgepakt zodat levensloopbestendige woningen nabij zorginstellingen komen of op goed bereikbare plekken zodat ook financiering van de zorg te doen is. Deze samenhang moet geborgd zijn in de strategieën die de verschillende gemeenten hanteren om te komen tot een levensloopbestendige woningvoorraad.

De relatie tussen het woon- en leefklimaat en de aanwezige voorzieningen op gebied van sport, onderwijs, welzijn, en dergelijke is nog niet gelegd. Op het gebied van onderwijs zijn bijvoorbeeld stappen gezet voor samenwerking tussen instellingen; van

belang is bij schaalvergroting of verhuizing van locaties dat de ontwikkelingen in (grensoverschrijdend) vervoer hier op aansluiten. Ook met de overige voorzieningen moet verbinding worden gemaakt. Deze verbindingen zijn niet alleen van belang voor huidige inwoners, maar ook voor toekomstige bewoners. De mogelijke wensen van arbeidsmigranten (en hun gezinnen) die naar Zeeuws-Vlaanderen toekomen op gebied van onderwijs en wonen zijn nog niet onderzocht: hiervoor zal nauwe samenwerking en afstemming met het bedrijfsleven van belang zijn.

Een aandachtspunt is verder de mate waarin het openbaar vervoer aandacht krijgt op niveau van de provincie. Investeren in openbaar vervoer en weginfrastructuur is noodzakelijk voor de mobiliteit. Voor wat betreft de weginfrastructuur is bekend dat de nodige investering zijn gedaan met de aanleg van de Sluiskiltunnel en de vernieuwingen van de N61 en N62. Voor het openbaar vervoer lijkt vooralsnog weinig aandacht: met oog op de vergrijzing en de verminderde mobiliteit van senioren is dit een thema dat –in samenhang met het voorzieningenaanbod- opgepakt kan worden.

3.4. Samenwerking en proces

Algemeen beeld is dat in Zeeland veelal is aangehaakt op de bestaande overlegstructuren voor borging van de uitvoering van de afspraken in het convenant. Dit resulteerde in een lichte overlegstructuur vormgegeven naar de verschillende thema's. Voor thema's waar bij het opstellen van het convenant een sterke samenwerkingsstructuur ontbrak, lijkt de samenwerking veelal op basis van 'good will' plaats te hebben gevonden. Deze samenwerking met partners heeft gedurende de looptijd van het convenant pragmatisch en flexibel vorm gekregen, afhankelijk van de projecten en de behoefte.

Voor onderwijs lag al een goede basis voor stappen voorwaarts die vervolgens tijdens de looptijd van het convenant ook (grotendeels) vorm hebben gekregen. De OAZ heeft hier een belangrijke, aanjagende rol in gespeeld. De samenwerking is met name in het PO ver gevorderd. Op dit thema zijn de effecten van de bevolkingstransitie ook het meest zichtbaar.

De keuze voor een samenwerking van onderop rondom het thema Zorg is een bewonderingswaardig initiatief. Het resultaat is echter vooral samenwerking op uitvoerend niveau; er worden weinig harde keuzes gemaakt. Dat dit voor de lange termijn noodzakelijk is blijkt wel uit de recente ontwikkelingen rondom dit thema dat in het licht van de vergrijzing aandacht vraagt, maar ook voor de economie van de regio sterk van belang is. Gezien de omvang van de opgave in Zeeuws-Vlaanderen was met een minder vrijblijvende aanpak waarschijnlijk meer resultaat behaald.

Voor het thema Wonen en Ruimte stond er met de totstandkoming van de MKBA veel op het spel voor de regio Zeeuws-Vlaanderen. Hoewel het opstellen hiervan begeleid is door een breed samengestelde projectgroep, leveren de uitkomsten niet de gewenste eensgezindheid op tussen de drie gemeenten Sluis, Terneuzen en Hulst die nodig is om richting uitvoering te gaan. Belangrijk resultaat is dat de voorliggende opgave wel erkend wordt, maar de drie gemeenten zijn sterk verschillend qua karakteristiek en de meningen over de omvang en de noodzakelijke maatregelen zijn

verdeeld. De gemeenten hebben moeite om tot uitvoering te komen en keuzes te maken. Zo geldt dat ook voor het Masterplan Voorzieningen de energie weggezaakt lijkt, mogelijk doordat andere opgaven meer prioriteit hebben gekregen in de uitvoering. Minder vrijblijvende afspraken lijken dan ook noodzakelijk op niveau van Zeeuws-Vlaanderen.

Op dit moment wordt op bestuurlijk niveau samengewerkt in de Stuurgroep Leefbaarheid en Bevolkingsontwikkeling. De overheidsniveaus werken hierin samen: de drie gemeenten, provincie en Rijk nemen deel. Er is voor deze integrale stuurgroep geen betrokkenheid vanuit onderwijs en ondernemers. De overige thema-gerelateerde samenwerkingsverbanden zijn in de loop van de uitvoering van het convenant opgegaan in deze Stuurgroep Leefbaarheid en Bevolkingsontwikkeling. Alleen het programmteam Zeeuws-Vlaamse Kanaalzone heeft daarnaast nog vorm: hier worden de ontwikkelingen van dit specifieke project gemonitord.

Doordat de coördinatie van de acties uit het convenant in de uitvoering niet integraal is opgepakt, is het convenant bij de partijen dan ook weinig op het netvlies geweest in de uitvoeringsfase. Buiten het convenant om heeft samenwerking tussen gemeenten, bedrijfsleven en instellingen op Zeeuw-Vlaanderen vorm gekregen in de netwerkorganisatie Uw Nieuwe Toekomst. Deze samenwerking is met name bedoeld om de regio op de kaart te zetten en raakt eigenlijk alle thema's van het convenant. Beeld dat hieruit ontstaat is dat de drie gemeenten elkaar voor samenwerking rondom de lichtere dossiers goed kunnen vinden: daar waar de belangen uiteenlopen en opgaven pijn doen, stopt de samenwerking. Meer doorzettingsmacht of een vorm van externe netwerksturing kan noodzakelijk zijn om een daadwerkelijk integrale aanpak te realiseren. Gemeenten lijken daarnaast ieder voor zich samenwerking te zoeken met het middenveld wanneer hier aanleiding voor is. Deze samenwerking zou meer structureel en integraal vormgegeven kunnen worden.

Zeeland neemt samen met Groningen en Twente al een aantal jaar deel aan de internationale samenwerking rondom demografische transitie: DC NOISE (Demographic Change New Opportunities in Shrinking Europe). De grensoverschrijdende samenwerking dichterbij met België heeft op gebied van onderwijs en woningmarkt sinds het convenant kleine stappen vooruit gemaakt (zoals de samenwerking met de Vlaamse woningmarkt). De totstandkoming van de Atlas voor Grensoverschrijdende Kansen heeft een positieve impuls gegeven, maar er kan nog veel winst behaald worden. Het opstellen van een grensoverschrijdende structuurvisie lijkt nog steeds kansrijk. Voor het thema Economie geldt eveneens dat de producten van het convenant (de MBKA, de onderwijs-arbeidsmarktmonitor) goed zicht geven op de opgave: deze wordt ook gedeeld en binnen het 3O-platform is beleidsuitvoering verankerd. Tegelijkertijd is er weinig focus en onderbouwing voor het topsectorenbeleid – iets wat een terugkerend probleem lijkt.

Een vraag voor het vervolg is hoe de aanpak voor de twee subregio's Zeeuws-Vlaanderen en Schouwen-Duiveland het beste georganiseerd kan worden. In de regio Schouwen-Duiveland zijn de afgelopen periode veel stappen gezet. Er is een onderwijs- en een woonvisie opgesteld en half 2013 is de pilot 'Anticiperen door leren' begonnen. Belangrijke succesfactor is geweest dat de strategische visie bottom-up in

dialogo en integraal is opgesteld en gekoppeld aan concrete activiteiten. Het feit dat het hier één gemeente betreft, maakt dat de bestuurskracht sterker is dan in Zeeuws-Vlaanderen. Het borgen van een (niet-vrijblijvende) samenwerking tussen de gemeenten in Zeeuws-Vlaanderen is dan ook een aandachtspunt. Voor thema's zoals zorg en arbeidsmarkt lijkt het tegelijkertijd kansrijk om als regio's Schouwen-Duiveland en Zeeuws-Vlaanderen onderling meer samenwerking te zoeken. Maar de diversiteit binnen Zeeland is groot en voor de thema's wonen en ruimte en voorzieningen biedt verdere samenwerking tussen Zeeuws-Vlaanderen en Vlaanderen wellicht meer perspectief. Het juiste schaalniveau bepalen vraagt in een vervolg op het convenant aandacht.

3.5. Tot slot

Om in Zeeland goed in te kunnen spelen op de demografische ontwikkelingen wordt ingezet op behoud en versterking van de leefbaarheid en een vitale economie in Zeeland. De afspraken zoals vastgelegd in het convenant 'Koersvast voor Zeeland' hebben bijgedragen aan het verder brengen van de reeds ingezette programma's in het kader van de vergrijzing en ontgroening. Het convenant bood ook de kans om de veelheid aan reeds ingezette programma's in de regio op niveau van de provincie integraal te bundelen en te versterken.

Uit de voortgang van de convenantsacties blijkt dat veel stoplichten op groen staan: veel afspraken zijn nagekomen en ook buiten het convenant om is veel in gang gezet. Er zijn ook voorzichtige signalen dat er mogelijk een tipping point bereikt wordt in de ontwikkeling van de regio: zo is de leegstand (excl. 2e woning) in Zeeuws-Vlaanderen afgenomen: dit was in 2012 nog 9,9% - in 2013 is de leegstand 7,6%. Tegelijkertijd is het aantal bedrijfsvestigingen toegenomen van 8.090 (2011), naar 8.270 (2013)¹. De vraag is of de inzet toereikend is om een antwoord te bieden op de transitieopgave. Doordat in het convenant een kwalitatieve doelstelling is geformuleerd, is het niet mogelijk om de resultaten langs een vooraf vastgestelde meetlat te leggen en aan te geven of het voldoende is. Voor sommige thema's lijkt de regio op de goede weg te zijn, maar de urgentie van de problematiek is niet minder geworden. De verwachte daling in de beroepsbevolking (-3.000) bijvoorbeeld over de periode 2013-2020 vraagt blijvend maximale inzet van het aanwezige arbeidspotentieel en verlaging van de werkloosheid (9.950 werklozen in Zeeland in 2013)². Het doorzetten en gezamenlijk uitvoeren geven aan de beleidsprogramma's is dan ook essentieel. De samenwerkingsvorm binnen de regio is hierbij een belangrijk aandachtspunt.

Het woord 'krimp' lag vanaf het begin van het convenant gevoelig in Zeeuws-Vlaanderen. Dit is niet verwonderlijk gezien de historie (geen krimphistorie in voorgaande jaren), de sterke economie van de regio en de gunstige ligging ten opzichte van Vlaanderen. Dat het convenant 'Koersvast voor Zeeland' opgesteld is ten behoeve van de provincie Zeeland, met accent op Zeeuws-Vlaanderen en Schouwen-Duiveland, lijkt dan ook een goede stap geweest.

¹ www.zeeuwsplanbureau.nl

² Kernopgaven arbeidsmarktbeleid Zeeland (2014)

Op gebied van onderwijs, economie en arbeidsmarkt zijn de afgelopen periode belangrijke stappen gezet met de realisatie van de onderwijs- arbeidsmarktmonitor en de verbinding van de 3O's (onderwijs, ondernemers en overheid) in het platform. De volgende punten vragen ook de komende tijd nadrukkelijk aandacht:

- De focus op economische ontwikkeling staat centraal. De regio heeft een sterke economie, maar voor behoud daarvan blijft investeren in innovatie van belang. Het op peil houden van de beroepsbevolking en de aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt is essentieel: de economische motor van de regio.
- Voor de woningmarkt in Zeeuws-Vlaanderen is een regionale woonvisie opgesteld, maar de gemeenten hebben een verschillende beleving van de problematiek. Bovendien is er nog onvoldoende financieel draagvlak om de omvangrijke herstructureringsopgave te realiseren. De betrokkenheid van het Rijk vanuit het convenant met onderzoek en experimenteerruimte, heeft verwachtingen geschept voor betrokkenheid bij de vervolgstap, te weten financiering voor de krimpregio Zeeuws-Vlaanderen. De angst leeft bovendien bij partijen dat de financiering die ter beschikking is gesteld op niveau van de provincie (PIW-gelden) straks wegvalt als gevolg van bezuinigingen. Ook komt de aanpak van maatschappelijk vastgoed nog weinig van de grond. De hoop is dat kleinere initiatieven en experimenten door hun uitstraling een spin-off effect kunnen realiseren in de wijk of buurt, maar om daadwerkelijk verschil te kunnen maken zal de opgave de komende tijd structureel moeten worden aangepakt. Dit zal niet gemakkelijk van de grond komen zonder niet-vrijblijvende afspraken tussen de gemeenten onderling.
- De opgave voor zorg vraagt twee jaar later nog steeds nadrukkelijk aandacht in het licht van de vergrijzing: voor dit thema liggen raakvlakken met wonen, voorzieningen (en daarmee ook de verbinding met welzijn en burgerparticipatie) en arbeidsmarkt.
- De lessen uit de regio's Zeeuws-Vlaanderen en Schouwen-Duiveland rondom de bevolkingstransitie zijn (op termijn) ook meer dan relevant voor de andere Zeeuwse gebieden.

Het Topteam Krimp riep in 2009 de gemeenten van Zeeuws-Vlaanderen op om een stuurgroep in het leven te roepen die de krimppgerelateerde opgaven op zou pakken en coördineren. Een integrale stuurgroep is niet als zodanig van de grond gekomen. In de praktijk lijkt de veelheid aan thema's en de verschillen tussen (en binnen) de regio's niet voldoende belegd met sturing en bindende afspraken om over de volle breedte een stap voorwaarts te zetten richting een vitale economie en behoud of zelfs versterking van de leefbaarheid. Duidelijk is in ieder geval dat de Toekomstvisie 2040 bijdraagt aan een gezamenlijke startpositie op niveau van de provincie Zeeland. De provincie zet hierbij in op integraal leefbaarheidsbeleid – dit sluit aan bij de wensen van gemeenten. Ook Schouwen-Duiveland heeft een toekomstvisie liggen. Voor een mogelijk vervolg op het convenant zijn de volgende punten van belang:

- Een aandachtspunt blijft de diversiteit tussen de regio's binnen de provincie: er moet massa gemaakt worden om de voorzieningen, onderwijs, ziekenhuiszorg etc. voor alle inwoners toegankelijk te houden. De meningen zijn verdeeld in hoeverre zich dit moet vertalen in niet-vrijblijvende afspraken. De diversiteit binnen de regio's in Zeeland maakt ook dat de vraag is op welk niveau welk thema het beste aangehaakt kan worden in de uitwerking. Er kan afhankelijk van de

aanwezige netwerksturing per thema bekeken worden wat de juiste vorm van sturing is. Voor Zeeuws-Vlaanderen is samenwerking met Schouwen-Duiveland over het algemeen niet zinvol bijvoorbeeld; de kansen liggen voor Zeeuws-Vlaanderen in de samenwerking met Vlaanderen.

- Met name het thema op de agenda houden binnen de provincie (al lukt dit wel) en richting het Rijk is van belang om ook de zwaardere opgaven (zoals herstructurering van de woningvoorraad) het hoofd te kunnen bieden.
- Gegeven deze punten is het ook logisch dat een 'tussenfase' wenselijk is voordat mogelijk naar een nieuw convenant wordt toegewerkt.